

doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.02.101>

УДК 330.1:336.01

Н. С. Рязанова

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна, nryazanova@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-1189>

В. М. Федосов

доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", Київ, Україна, finance_kneu@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1092-4218>

ВЛАСТИВОСТІ ТА ОБ'ЄКТИВНІ ЗАКони ВАРТОСТІ У СВІТЛІ ЇЇ ЕНЕРГОІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРИРОДИ

Анотація. Ця стаття є другою в циклі статей, присвячених розкриттю енергоінформаційної генези, властивостей і законів вартості, а також ролі фінансів у її функціонуванні. Мета статті – дослідити рух як властивість вартості, його особливості, а також об'єктивні закони вартості, що дає можливість по-новому осмислити специфічні риси сучасних фінансів та економіки загалом. У світлі енергоінформаційної природи вартості деталізовано зміст категорії "грошовий капітал". Розглянуто закони, що стосуються механізму існування вартості, її джерел, а також систем координат і відліку вартості. Показано, які важливі для практичної економіки та її фінансів висновки можуть випливати зі знання зазначених законів. Оскільки викладені в цій статті положення відрізняються від усталених на сьогодні уявлень щодо природи вартості, її властивостей та законів, автори пропонують розглянути цей матеріал у порядку дискусії.

Ключові слова: теорія вартості, вартість, грошова вартість, грошовий капітал, ланцюжки вартості, фінанси, інформація, інформаційний обмін.

Лит. 14.

Nadiya Ryazanova

Dr. Sc. (Economics), Professor, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, nryazanova@kneu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-1189>

Viktor Fedosov

Dr. Sc. (Economics), Professor, Emeritus of Science and Technology of Ukraine, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine, finance_kneu@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1092-4218>

PROPERTIES AND OBJECTIVE LAWS OF VALUE IN THE LIGHT OF ITS ENERGY-INFORMATION NATURE

Abstract. This article is a second one in a series of articles on the disclosure of the energy information nature, properties and objective laws of value, as well as the role of finance in its functioning. The purpose of this article is to explore movement as the property of value, its peculiarities, as well as the objective laws of value, which allows us to rethink the features of modern finance and economy as a whole. In the context of the energy-related nature of value, the article also considers in detail the category "monetary capital", its features in the modern economy. Heterogeneity of monetary capital and mechanisms of its raising (accumulation) are also investigated. The objective laws concerning the mechanism of existence of value, its sources, as well as coordinate systems and reference of value are studied. Three laws of value are considered: the first

© Рязанова Н. С., Федосов В. М., 2020

law is value functions only in the system of value-information interconnection; the second law is that value does not arise from nothing and does not disappear anywhere, it passes from one state to another, combining in the economy all processes, phenomena and things; the third law is value of relative value. It is shown what important implications for the practical economy and its finances may be drawn based on the knowledge of these laws of value. As some of the provisions set out in this article are different from the current views on the nature of value, its properties and laws, the authors propose this material for the discussion.

Keywords: theory of value, value, monetary value, monetary capital, value-chain, finance, information, information exchange.

JEL classification: A10, E00, G00.

Н. С. Рязанова

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры финансов ГВУЗ “Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана”, Киев, Украина

В. М. Федосов

доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, заведующий кафедрой финансов ГВУЗ “Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана”, Киев, Украина

СВОЙСТВА И ОБЪЕКТИВНЫЕ ЗАКОНЫ СТОИМОСТИ В СВЕТЕ ЕЕ ЭНЕРГОИНФОРМАЦИОННОЙ ПРИРОДЫ

Аннотация. Данная статья является второй в цикле статей, посвященных раскрытию энергоинформационного генезиса, свойств и законов стоимости, а также роли финансов в ее функционировании. Цель статьи – исследовать движение как свойство стоимости, его особенности, а также объективные законы стоимости, что позволяет по-новому осмыслить специфические черты современных финансов и экономики в целом. В свете энергоинформационной природы стоимости детализировано содержание категории “денежный капитал”. Рассмотрены законы, касающиеся механизма существования стоимости, ее источников, а также систем координат и отсчета стоимости. Показано, какие важные для практической экономики и ее финансов выводы могут следовать из знания данных законов. Поскольку изложенные в этой статье положения отличаются от установившихся на сегодня представлений о природе стоимости, ее свойствах и законах, авторы предлагают рассмотреть данный материал в порядке дискуссии.

Ключевые слова: теория стоимости, стоимость, денежная стоимость, денежный капитал, цепочки стоимости, финансы, информация, информационный обмен.

У попередній статті¹ автори виклали власне бачення енергоінформаційної природи вартості, й наразі, продовжуючи тему, пропонують розглянути властивості вартості та об'єктивні закони її функціонування (існування). Цілком логічним є припущення, що ці властивості подібні тим, котрі притаманні енергії, але з відповідними особливостями, з економічним контентом. Базуюсь на такому припущенні, можна зробити важливі з точки зору не лише теорії, а й практики висновки.

Знання властивостей і об'єктивних законів функціонування вартості важливе насамперед у контексті їх практичного використання. Тому ми до-

¹ Див.: Рязанова Н. С., Федосов В. М. Енергоінформаційна природа вартості. *Фінанси України*. 2020. № 1. С. 99–113.

сліджуватимемо ці її аспекти у прив'язці до грошової вартості як такої, що функціонує “на поверхні” економічних відносин. Зауважимо, що сформульовані висновки стосуються й мінової вартості, котра є змістом грошової.

Спочатку окреслимо такі важливі, на думку авторів, характеристики грошової вартості:

- Поняття “грошова вартість” не тотожне поняттю “вартість грошей”.
- Мінова вартість трансформувалась у грошову, коли було виокремлено товар-еквівалент (гроші)¹ й мінову вартість почали вимірювати грошима.
- Завдяки грошам як мірилу мінової вартості грошова вартість кількісно являє собою мінову вартість кожного економічного ресурсу і створеного продукту, в т. ч. грошей. У цьому випадку вираз “вартість грошей” є слухним.
- Сферою існування грошової вартості є виключно фінанси (фінансові відносини). Натомість гроші як товар-еквівалент, функціонуючи у сфері фінансів, належать і до промислової сфери (виготовлення, друк грошей).
- Грошова вартість – це видима форма мінової вартості, котра одночасно зі споживчою вартістю присутня в кожному економічному ресурсі та створеному продукті. Дослідження властивостей і законів грошової вартості невід'ємне від розгляду споживчої вартості.
- Як форма мінової вартості грошова вартість відрізняється від першої, оскільки її функціонування опосередковується товаром-еквівалентом (грошима). Особливість грошової вартості (порівняно з міновою) на сучасному етапі полягає в тому, що на неї сильно впливають суб'єктивні чинники². Адже грошова вартість залежить, по-перше, від купівельної спроможності кредитних грошей, які примусово наділені нею державою-емітентом, та встановленого державою масштабу цін; по-друге, від впливу ринку на масштаб

¹ З початку розвитку грошей у обігу були повноцінні гроші, номінальна вартість котрих (декларується як купівельна спроможність) справді відповідала їхній міновій вартості. З часом вони були замінені символами (грошовими знаками, наділеними примусовою купівельною спроможністю, ціною, курсом). У сучасному товарообміні панують кредитні гроші, прирівняні до повноцінних. Наприклад, згідно із Законом України “Про валюту і валютні операції” від 21.06.2018 № 2473-VIII [1], валютними цінностями є національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали. Національна валюта це: а) гривні (банкноти і монети); б) кошти в гривнях на рахунках у банках та інших фінансових установах; в) електронні гроші, номіновані у гривні. Іноземна валюта: а) грошові знаки іноземних держав; б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені в іноземній валюті та міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях; в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах.

² Нині панують кредитні гроші. Закон, за яким має відбуватися їх обіг, описав у середині XIX ст. англійський філософ і політеконом Дж. Мілль у праці “Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії” (1848) [2]. Згідно з цим законом, умови емісії (випуску) кредитних грошей повинні містити в собі умови їх зворотного впливу: випуск кредитних грошей має здійснюватися шляхом видачі кредиту учасникам економіки на умовах їх повернення у визначений строк. Кількістю грошей у обігу (грошова маса) повинна бути результатом взаємодії двох грошових потоків: 1) емісії грошей через банки, де проходить їх розподіл між учасниками економіки, що їх потребують; 2) погашення боргових зобов'язань, повернення грошей до банків. На жаль, економічна дійсність відрізняється від описаного закону, й насправді кількість грошей “відривається” від обсягу їх забезпечення, що і є результатом дії суб'єктивного чинника.

цін (інтереси його учасників, недостатній рівень їхньої фінансової грамотності, неналежна оснащеність інформаційними технологіями та ін.).

Властивості вартості є проявом того, як її енергоінформаційна природа співвідноситься з іншими речами, явищами й процесами в економіці, з навколишнім економічним середовищем. У попередній статті [3] зазначалося, що енергії властивий рух, котрий відбувається в ході її накопичення, перенесення (передання, трансформації) та розподілу; при цьому в процесі такого руху енергія може певний час перебувати в нерухомому стані, зберігаючись у її носіях, спеціальних пристроях. Тривалість, обсяги й надійність накопичення енергії, її розподілу, передання та збереження залежать від характеристик і якості носія, відповідних пристроїв. Усе це повністю релевантне вартості. Можна стверджувати, що властивістю вартості є рух під час її накопичення, перенесення та розподілу, а також перебування протягом певного періоду в нерухомому стані. При цьому тривалість, обсяги й надійність вартості накопичуватися, розподілятися, переноситися та зберігатися залежать від характеристик і якості носія вартості. Під носіями вартості маються на увазі економічні ресурси та створені продукти. Щодо грошової вартості слід зауважити, що на сучасному етапі є ще низка фінансових інструментів та інституцій, котрі призначені забезпечувати рух цієї вартості¹.

Економіка є господарською діяльністю, яка організовується для виробництва необхідних людям благ (продуктів, послуг), і рух вартості відбувається в ході виробництва цих продуктів, їх розподілу, обміну, збуту та споживання. В процесі цього формується – не плутати з поняттям “створюється” – вартість (конкретних економічних ресурсів і створених продуктів).

Коротко окреслимо ключові економічні процеси та рух у них вартості:

- Процес виробництва є таким, де фінанси як сфера економіки, в котрій функціонує (існує) грошова вартість, формально відсутні. Проте тут відбувається перенесення не лише споживчої, а й мінової вартості економічних ресурсів на створювані продукти. Перенесення мінової, а отже, й грошової вартості фіксується інформаційною підсистемою фінансів (еккаунтингом, а точніше – бухгалтерським обліком, що належить до інфраструктури еккаунтингу²). На етапі виробництва продуктів спостерігається також формування вартості створюваних продуктів. При цьому задіяні в ньому економічні ресурси можуть втрачати свою вартість.

- Далі частина продукції стає новими економічними ресурсами, й рух вартості починається знову, а частина – товарами та послугами, котрі використовуються (споживаються), і їхня вартість переноситься як користу-

¹ Детально про роль фінансів у реалізації властивостей вартості та забезпеченні її функціонування йтиметься в наступній статті циклу.

² Докладніше про бухгалтерський облік як інфраструктурну підсистему еккаунтингу див. у монографії “Інститут фінансового рахівництва інформаційного суспільства: сутність та сучасна парадигма розвитку” [4].

вачам, так і на нові продукти. Розподіл, обмін та споживання (використання) продукції, товарів і послуг супроводжуються розподілом вартості, її перенесенням. У процесі цього також формується вартість відповідних економічних ресурсів, продуктів, товарів, послуг.

Процес формування вартості звертає нашу увагу на таку важливу економічну категорію, як “капітал”. Розглядаючи в контексті енергоінформаційної природи вартості категорію “грошовий капітал”¹, слід зазначити, що він:

- є специфічним товаром, одним із видів економічних ресурсів. У сучасній економіці він фізично представлений не лише грошима (особливим товаром-еквівалентом), а й квазігрошима [6];

- є вартістю, котра має властивість збільшуватися. Можна сказати, що споживчою вартістю грошового капіталу слугує його здатність зростати у вартості. Від інших видів капіталу, наприклад земельного, людського чи інформаційного, грошовий капітал відрізняється тим, що асоціюється зі збільшенням мінової вартості саме грошей як економічного ресурсу;

- має не тільки споживчу, а й мінову вартість, тобто відповідну грошову вартість.

У ХХІ ст., із розвитком фінансового ринку та його фінансових інструментів (активів-посередників у обмінно-розподільчих операціях)², грошовий капітал фізично набував нових форм прояву. Для сучасної економіки характерне функціонування поряд із традиційними грошима квазігрошей, до котрих належать ліквідні цінні папери, і їхня частка в грошовій масі зростає. На відміну від звичайних грошей, цінні папери не можуть виконувати функцію міри вартості, але використовуються як засоби платежу, обміну й накопичення. Декотрі з них мають вільний обіг на зарубіжних ринках, виконуючи три зазначені функції на міжнародному рівні. Оскільки грошовий капітал може накопичуватися (збільшуватися або принаймні не зменшуватися в ринковій вартості), учасники економіки застосовують його в ролі засобу накопичень.

Головними особливостями грошового капіталу в сучасній економіці є те, що, по-перше, він фізично неоднорідний, адже гроші представлені кількома формами. Компонентами грошового капіталу є: гроші повноцінні (банківські метали)³; гроші кредитні (національна та іноземна валюта): готівка; без-

¹ Грошовий капітал як форму промислового капіталу ґрунтовно досліджено в праці К. Маркса та Ф. Енгельса “Капітал. Критика політичної економії” [5].

² Фінансовий інструмент – це юридично оформлений фінансовий документ, де йдеться про мінову (грошову) вартість капіталу та операції, що здійснюються із цим капіталом учасники фінансового ринку. Згідно з МСФЗ, фінансовим інструментом є будь-який контракт між суб'єктами господарювання, в результаті дії котрого в однієї із сторін відбуваються зміни у статтях активів, а в другій – в статтях фінансових зобов'язань або власного капіталу [7].

³ Відповідно до Закону України “Про валюту і валютні операції” [1], термін “банківські метали” вживається у значенні, закріпленому Законом України “Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними” [8]. Банкiвськими металами є: золото, срібло, платина та метали платинової групи. Ці метали можуть бути у формі зливків і порошків, що мають сертифікат якості, а також монет, вироблених із дорогоцінних металів.

готівкові гроші на строкових депозитах і ощадних банківських рахунках; резервна позиція у МВФ¹; SDR (безготівковий резервний і платіжний засіб, який випускається МВФ у вигляді кредитових записів на його спеціальних рахунках)²; квазігроші, що представлені ліквідними цінними паперами.

По-друге, механізми збільшення грошового капіталу (накопичення грошової вартості) різні, оскільки його компоненти не однорідні. Так, вартість грошового капіталу, представленого повноцінними грошима (банківськими металами), має тенденцію з часом зростати, тобто грошовий капітал у частині банківських металів капіталізується шляхом збільшення їх ринкової ціни (ринкової грошової вартості).

У свою чергу, вартість грошового капіталу, представленого кредитними грошима, може зростати, зокрема в результаті інвестування у придбання інших економічних ресурсів та організації виробничого процесу, внаслідок якого формується нова (додана) вартість продуктів. Їх продаж дає власнику чи користувачу грошового капіталу прибуток, тобто приріст його грошової вартості. При цьому інвестування кредитних грошей може здійснюватися шляхом безпосереднього придбання машин, обладнання та інших речей, необхідних для реалізації проектів, що принесуть інвестору дохід; розміщення коштів на банківських рахунках; придбання пайових або боргових цінних паперів. Окрім того, ринкова вартість (курс) деяких кредитних грошей із часом може підвищуватись. Це характерно для валют, котрі не лише вільно конвертовані, а й, так би мовити, ринкові (*marketable*)³. Утім, зростання ринкової вартості ринкової валюти не є догмою: за несприятливих для країни-емітента умов та інших чинників кон'юнктури валютних ринків вона може падати. Також кредитні гроші здатні приносити дохід у вигляді процента.

Вартість грошового капіталу, представленого цінними паперами, теж може зростати таким чином: цінні папери здатні приносити їх власнику дохід у вигляді дивідендів чи процентів; ринкова вартість цінних паперів може підвищуватися, приносячи їхнім власникам прибуток у вигляді приросту ринкової ціни таких цінних паперів (приросту капіталу).

¹ Резервна позиція у МВФ – це вимоги держави-члена до Фонду, котрі визначаються як різниця між квотою й авуарами МВФ у її (держави-члена) валюті за мінусом грошових авуарів Фонду, отриманих державою-членом у вигляді кредитів МВФ і залишків на його рахунку [9].

² Станом на 2019 р. МВФ емітував 217 372,7 млн SDR, які розподіляються між державами-членами автоматично, пропорційно їхній квоті в статутному капіталі Фонду. Як і кожна валюта, SDR має ціну (курс), що розраховується щоденно (крім вихідних) на основі механізму валютного кошика, котрий переглядається кожних п'ять років. Починаючи з 1 жовтня 2016 р., у валютному кошику п'ять валют (долар США, євро, фунт стерлінгів, японська єна та китайський юань). МВФ надає кредити державам-членам у SDR, тому наприкінці кожного тижня розраховує величину процента за SDR [10].

³ Ринкові (*marketable*) валюти – це валюти країн із розвинутою економікою, в цих валютах укладається більшість міжнародних договорів, вони приймаються для розрахунків і обміну фінансовими установами всіх країн. На сьогодні це, наприклад, долар США, євро та фунт стерлінгів. Останніми роками зростає роль китайського юаня.

Отже, накопичення грошової вартості (збільшення грошового капіталу, точніше його грошової вартості) має такі три форми:

1) зростання ринкової вартості повноцінних грошей (банківських металів), ринкового курсу кредитних грошей (ринкової валюти), ринкової вартості цінних паперів – із плином часу та в результаті сприятливої ринкової кон'юнктури;

2) приріст вартості завдяки створенню нових продуктів і послуг (нової, доданої вартості) – мається на увазі грошова форма промислового капіталу;

3) приріст вартості за рахунок процентів, дивідендів, комісійних тощо.

Зазвичай збільшення вартості грошового капіталу передбачає, що цей економічний ресурс перебуває в русі, тобто активно використовується – інвестується в щось або торгується (купується-продається) на фінансовому ринку, – але необов'язково. Наприклад, вартість повноцінних грошей (банківських металів) може зростати, навіть коли вони знерухомлені, зберігаються в учасників економіки (так би мовити, “вдома”). Те саме може відбуватися з ринковою конвертованою валютою та цінними паперами.

Як уже зазначалося, грошовий капітал є фізично неоднорідним, оскільки гроші представлені кількома формами. Підвищення ринкової вартості грошового капіталу може супроводжуватися ризиками, й усі вони обумовлені істотним впливом на грошову вартість, а отже, і грошовий капітал суб'єктивного чинника. Ризики грошового капіталу, що представлений кредитними грошима, вже розглядалися. Крім того, дуже небезпечними для економіки можуть бути ризики, що виникають при обігу цінних паперів. Адже під дією суб'єктивного чинника їх ринкова ціна (грошова вартість) може помітно відрізнятись (в бік перевищення) від споживчої вартості, котру такі фінансові інструменти представляють. Це типово для спекулятивних ринків, характерно для ринків похідних фінансових інструментів (деривативів), не є рідкісним явищем і для звичайних ринків цінних паперів. Тому при управлінні сучасною економікою питання регулювання й нагляду за такими ринками мають бути серед пріоритетних.

На сучасних фінансових ринках обертається чимало нових фінансових інструментів, які ще недостатньо вивчені. Вони також є джерелом ризику виникнення “фінансових бульбашок” не лише на місцевому, а й на регіональному та світовому рівнях.

Об'єктивні закони функціонування вартості дослідимо в таких трьох аспектах: 1) механізм (спосіб) функціонування вартості; 2) джерела вартості; 3) система координат і система відліку, в котрих функціонує (існує) вартість та відносно яких визначається її величина.

На думку авторів, є три об'єктивні закони функціонування вартості, що стосуються перелічених аспектів. Кожен із них є проявом у економіці вже описаних теоретичною фізикою сутнісних закономірностей щодо явища енергії. Цілком можливо, що з розвитком досліджень природи, характерних ознак і прояву вартості у фінансах наведений перелік законів вартості буде розширено, особливо з огляду на досвід дослідження явища енергії теоретичною фізикою.

Перший закон вартості полягає в тому, що вона функціонує виключно в системі вартісно-інформаційного взаємозв'язку та є проявом фундаментального постулату, згідно з яким усе у світі існує в енергоінформаційній взаємодії й визначається нею. Такий взаємозв'язок є тим механізмом, завдяки котрому існують і проявляються в економіці мінова й споживча вартості. Грошова вартість функціонує за рахунок наявності окресленого взаємозв'язку, в процесі відповідного інформаційного обміну.

Функціонування вартості у вартісно-інформаційній взаємодії та існування (реалізацію) вартості у фінансах можна описати таким чином. Спочатку кожна річ, процес, явище лише потенційно мають свою споживчу вартість (цінність). Вона оцінюється (визначається) учасниками економіки в ході інформаційного обміну при її залученні до економічних відносин. Після такого залучення ця річ, процес, явище паралельно починають належати до сфери фінансів, де оцінюються, знов-таки завдяки інформації, на предмет грошової (мінової) вартості. Остання уможливорює товарообмін, що теж супроводжується інформаційним обміном, і відібрані економічні ресурси поєднуються у виробничому процесі для створення продуктів із необхідними споживчими вартостями. Одночасно (паралельно з виробничим процесом) формується грошова вартість продуктів на основі інформації про перенесення на них вартості задіяних у цьому процесі економічних ресурсів. Учасники економіки встановлюють ціну продуктів, призначених для подальшого товарообміну (продажу), на підставі масиву даних (у ході інформаційного обміну) щодо споживчої й грошової вартості таких продуктів, поточного стану та перспектив економіки, галузі тощо, поточного стану й кон'юнктури ринку, державної політики та потреб конкретних учасників економіки. Реалізується ціна (грошова вартість) товару через ринковий механізм, або під безпосереднім тиском державної цінової політики (наприклад, стосовно соціально захищених товарів, стимулювання окремих видів діяльності), або за домовленістю між конкретним покупцем і продавцем товару чи послуги. Все це відбувається знову ж таки завдяки інформації, інформаційному обміну.

Із закону функціонування вартості виключно в системі нерозривного взаємозв'язку з інформацією випливає два важливі для практичної економіки та її фінансів висновки. Перший висновок полягає в тому, що відхилення у вартісно-інформаційному взаємозв'язку як способі функціонування вартості може призводити у фінансах до істотного перевищення обсягом грошових зобов'язань (номінальних грошових вартостей) реальної величини мінових і споживчих вартостей. Цей дисбаланс, досягаючи критичного рівня¹, породжує "фінансову бульбашку", за якою може настати фінансова криза.

¹ Фінансовою теорією та практикою ще не встановлено для економіки конкретних показників критичного рівня перевищення обсягом грошових зобов'язань (номінальних грошових вартостей) реальної величини мінових вартостей, або перевищення ринковими цінами цінних паперів їхньої реальної мінової вартості; це є одним із джерел ризику настання фінансової кризи. Разом із тим поняття "критичний рівень" Директивою ЄС визначено як рівень, при перевищенні якого можуть виникати прямі несприятливі впливи на об'єкти [11].

Розкриваючи зміст цього висновку, варто зауважити, що грошова (мінова) вартість функціонує у сфері фінансів як інформація в ході інформаційного обміну (не плутати з обігом грошей). При цьому мінова вартість, об'єктивна за своєю природою, підпадає під сильний суб'єктивний вплив під час функціонування грошової вартості, оскільки остання, як уже зазначалося, трансформується з мінової через особливий товар-еквівалент (гроші). Суб'єктивний чинник уможливорює ситуації, коли рух грошової вартості йде в розріз із об'єктивним механізмом вартісно-інформаційного взаємозв'язку: інформація про грошову вартість певного економічного ресурсу чи створюваних продуктів починає "жити окремо" від їхніх реальної мінової та споживчої вартості. Внаслідок цього обсяг грошових зобов'язань (номінальних грошових вартостей) стає більшим від реального обсягу мінових і споживчих вартостей у економіці. Коли таке перевищення сягає критичного рівня, з'являється ризик формування "фінансової бульбашки", котра знаходить вихід у настанні фінансової кризи. В результаті у фінансах як сфері, де відбувається рух грошової вартості, виникає розлад, що стає викликом для всієї економіки.

Для забезпечення сталого розвитку обіг кредитних грошей повинен відбуватись у вартісно-інформаційному взаємозв'язку: задекларована державою інформація про їхню купівельну спроможність має реально підкріплюватися (забезпечуватися) відповідною кількістю (обсягом) мінової (споживчої) вартості. Уряд повинен жорстко регулювати ці процеси, не допускати виникнення розривів між ними.

Зауважимо також, що в сучасній економіці нерідкісним явищем є проведення державою соціальної політики та політики економічного стимулювання певної діяльності. Обидві вони базуються на тому, що грошова вартість відривається від реальної мінової й споживчої вартості. Тут уряд свідомо та цілеспрямовано розриває вартісно-інформаційний взаємозв'язок як спосіб існування вартості, що негативно позначається на економіці. Проте, якщо загальний обсяг таких розривів не перевищує критичного рівня і вони є нетривалими, подібна політика може мати позитивний ефект. Як приклад можна навести ціни соціально захищених товарів: вони жорстко регулюються державою, в результаті ринкова ціна таких товарів нижча за їхні реальну мінову і споживчу вартості. Протилежним прикладом можуть слугувати товари, котрі держава намагається стимулювати й розвивати, зокрема відома в країнах Заходу система "feed in tariff" (так званий зелений тариф) [12], за якою електроенергія, вироблена з альтернативних джерел енергії, оплачується виробнику за підвищеним тарифом, що перевищує реальну мінову вартість цієї енергії.

Другий висновок полягає в тому, що розвиненість сучасних фінансів визначається їх відповідністю запитам інформаційної економіки, а це, у свою чергу, залежить від ефективності інформаційної підсистеми фінансів. Саме вказана підсистема (еккаунтинг) уможливорює вартісно-інформаційний взаємозв'язок і належне функціонування в ньому як грошової вартості, так і грошового капіталу.

Еккаунтинг як інформаційна підсистема фінансів¹ – це діяльність, яка охоплює систему збору, аналітичної обробки й підготовки для різних користувачів необхідної та зрозумілої їм інформації стосовно фінансів. Ознаками розвиненості цієї інформаційної системи є наявність: фінансового й управлінського еккаунтингу, а також їхніх підсистем, насамперед податкового, митного та бюджетного еккаунтингу; інфраструктури (бухгалтерського обліку, статистики, правового забезпечення, корпоративного управління); розвинутої наукової й освітньої бази; конкурентної та диверсифікованої мережі інституцій, котрі займаються еккаунтингом, оснащені найновішими інформаційними технологіями, працюють на рівні макро- та мікроекономіки, залучають висококваліфікованих експертів.

Завдяки еккаунтингу як інформаційній підсистемі фінансів уможливаються реалізація механізму вартісно-інформаційного взаємозв'язку та належне функціонування в економіці грошової вартості й грошового капіталу; раннє виявлення ймовірних фінансових ризиків, загроз для економіки на макро- та мікрорівні; ефективна дія системи фінансової й загальноекономічної грамотності учасників економіки.

Другий закон вартості полягає в тому, що вона ні з чого не виникає та нікуди не зникає, а тільки переходить із одного стану в інший, завдяки чому поєднує в економіці всі процеси, явища й речі. Він є проявом у економіці закону збереження енергії, а також логічним продовженням постулату теоретичної фізики, що першоджерелом створення всього неживого та живого на нашій планеті є “основна” енергія, котра є початком створення всього, що енергія не може бути ні створена, ні зруйнована.

З другого закону вартості випливають важливі для практичної економіки та її фінансів висновки щодо можливих джерел генерування (збільшення й поліпшення) вартості. Першим джерелом є вилучення з уже існуючих економічних ресурсів більшої та якісно іншої (кращої) споживчої вартості, а отже, й створення мінові вартості завдяки їх ефективнішій експлуатації; ретельнішій переробці, в т. ч. шляхом зменшення відходів; використанню останніх як економічного ресурсу, тобто вторсировини (вторресурсу), та як джерела енергії (енергетичне використання). В сучасній економіці це реалізується під гаслом політики ресурсоефективності, в т. ч. енергоефективності, й безвідходної (циркулярної) економіки, або економіки замкненого циклу (*closed-loop economy, circular economy*). Така економіка керується принципом раціонального споживання ресурсів, передбачає мінімізацію негативного людського впливу на довкілля та сприяє сталому економічному розвитку.

¹ Детально про еккаунтинг як інформаційну підсистему фінансів див.: Рязанова Н. Інститут фінансового рахівництва інформаційного суспільства: сутність та сучасна парадигма розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 337 с.; Рязанова Н., Федосов В. Фінансове рахівництво як інституційно-інфраструктурна складова інформаційної економіки. *Фінанси України*. 2016. № 3. С. 55–85; Рязанова Н., Федосов В. Фінансове рахівництво як інформаційно-інфраструктурна підсистема сучасної мікроекономіки. *Фінанси України*. 2016. № 10. С. 39–64; Рязанова Н., Федосов В. Фінансове рахівництво як інформаційно-інфраструктурна підсистема сучасної макроекономіки. *Фінанси України*. 2017. № 1. С. 26–51.

Приміром, рамковою Директивою ЄС із питань відходів 2008 р. [13] визначено принципово новий підхід до розуміння відходів не як таких, що підлягають знищенню, а як побічного продукту, сировини, котра ще може використовуватися. Цим документом запроваджено п'ятиступінчасту ієрархію поводження з відходами: 1) запобігання утворенню відходів, їх мінімізація; 2) підготовка відходів до повторного використання; 3) переробка відходів / їх рециклінг; 4) інше використання відходів, наприклад енергетичне; 5) ліквідація відходів. Підписавши Угоду про асоціацію з Євросоюзом, Україна зобов'язалася дотримуватись у сфері поводження з відходами вимог його директив, і на сьогодні прийнято Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року [14].

Ключовим кроком у економіці ХХІ ст. стає запровадження концепції безстрокового життєвого циклу продукту. Ця концепція базується на принципово новому підході до розуміння відходів: вони мають розглядатися насамперед як побічний продукт, сировина, а не такі, що підлягають знищенню. Сучасне поводження з відходами передбачає їх повне залучення до виробничого процесу.

Другим джерелом збільшення й поліпшення вартості є залучення до виробничого процесу раніше не використовуваних ресурсів. На початку ХХІ ст. уряди країн стали активно застосовувати такі альтернативні джерела, як енергія сонця, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна енергія, енергія хвиль і припливів, газу з органічних відходів, каналізаційно-очисних станцій, скидного енергопотенціалу технологічних процесів та ін. [12].

Третім джерелом збільшення та поліпшення вартості виступає людський ресурс. Ним є невичерпний людський капітал, що формується завдяки вихованню учасників економіки, розширенню їхніх знань і вдосконаленню професійних навичок, розвитку науки й інформаційного обміну. Це джерело, по суті, є вирішальним, оскільки без нього не можлива реалізація перших двох джерел. Лише за наявності належних знань, професійних навичок, відповідної техніки й технологій можна забезпечити вилучення з традиційних економічних ресурсів більшої та якісно іншої споживчої вартості, а також залучити до виробничого процесу раніше не використовувані ресурси, що генеруватимуть таку вартість. Національні економіки, де вихованню людини, розвитку її знань і професійних навичок, техніки, а також усьому, що з цим пов'язано, приділяється належна увага, приречені на успіх. Наразі до таких відносять країни, котрі за рівнем економічного розвитку класифікуються як розвинуті, або такі, що демонструють високі та сталі темпи економічного зростання.

Третій закон вартості полягає в тому, що її величина є відносною. Це один із проявів закону відносності величини енергії: на сьогодні теоретичною фізикою, включаючи сформульовану А. Енштейном теорію відносності, розкрито, що величина енергії є відносною. Проявляється відносність величини вартості у двох аспектах:

1. Величина вартості безпосередньо пов'язана з масою економіки, котру вона репрезентує, а тому однозначно залежить від параметрів, що характе-

ризують стан цієї економіки. В результаті величина вартості є однозначною функцією рівноважного стану економіки. Тобто, коли економіка опиняється в такому стані (за якого параметри її сегментів тривалий час не змінюються), вартість, що є внутрішньою енергією економіки, набуває властивого цьому стану значення, незалежно від передісторії економіки. При цьому зміна величини вартості при переході з одного стану економіки в інший завжди дорівнює різниці значень у цих станах, незалежно від шляху здійснення переходу. Вартість як внутрішню енергію економіки не можна виміряти безпосередньо, можна тільки вирахувати її зміну.

2. Величина вартості залежить від системи відліку. Отже, для різних учасників економіки реальна вартість (цінність) певного економічного ресурсу та створюваного блага (продукту) є різною. В економіці одночасно існують, так би мовити, різні системи координат, у котрих функціонує вартість, відмінні системи відліку, відносно яких визначається величина вартості. Ця величина обумовлена параметрами конкретної економіки. Оскільки обсяги ВВП, національного доходу, зовнішньоторговельної діяльності тощо в кожній країні не однакові, відповідно, різняться й обсяги (величини) вартостей, що перебувають в основі купівельної спроможності їхніх національних валют (кредитних грошей). У результаті країни, схожі за площею території та чисельністю населення, але відмінні за параметрами економік, мають і різні величини вартості, а отже, реальну купівельну спроможність національних грошей. Окрім того, однакові, але вироблені в різних країнах (економіках) продукти, представляють різну величину вартості, якщо параметри цих економік відмінні. Тому й мінові вартості таких продуктів різняться.

Також величина вартості залежить від стану динамічної рівноваги економіки. Підтвердженням цього слугує зміна величини вартості в економіці до та після фінансової кризи. Економіка тієї самої країни до й після кризи має різні параметри та стани рівноваги. Як наслідок, величина вартості, представляючи економіку, набуває властивого їй стану значення, незалежно від передісторії економіки. Наприклад, величина вартості, що представляє економіку напередодні кризи, зазвичай більша, ніж у посткризовий період. Прикладом залежності величини вартості від системи відліку може бути ситуація, коли той самий продукт цінується неоднаково різними учасниками економіки, на різних ринках.

Підсумовуючи викладене щодо властивостей і об'єктивних законів функціонування вартості, доцільно наголосити, що розкриття цих сутнісних аспектів вартості має надзвичайно важливе значення для практики економічних відносин. Правильне їх розуміння та цілеспрямоване використання повинні сприяти динамічній рівновазі економіки як відкритої системи, її сталому розвитку. Наступна, завершальна стаття циклу буде присвячена ролі фінансів у забезпеченні існування вартості в економіці та реалізації її властивостей.

Список використаних джерел

1. Про валюту і валютні операції : закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>.
2. Mill J. S. *Principals of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*. London : John W. Parker, West strand, 1848.
3. Рязанова Н. С., Федосов В. М. Енергоінформаційна природа вартості. *Фінанси України*. 2020. № 1. С. 99–113. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.01.099>.
4. Рязанова Н. Інститут фінансового рахівництва інформаційного суспільства: сутність та сучасна парадигма розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 337 с.
5. Marx K. *Das Kapital. Kritik der Politischen Oeconomie*. 1867. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/das-kapital-kritik-der-politischen-oekonomie-buch-1-1867>.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1. / відп. ред. С. Мочерний. Київ : ВЦ “Академія”, 2000. 864 с.
7. IAS 32 “Financial Instruments” : Presentation / International Accounting Standards Committee. 2005. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/>.
8. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : закон України від 18.11.1997 № 637/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80>.
9. Термін “Резервна позиція в Міжнародному валютному фонді” / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/ru/25456:11293/sp?sp=:max20&lang=uk>.
10. Special Drawing Right (SDR) / International Monetary Fund. 2020. URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR>.
11. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи від 21.05.2008. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/term/35998>.
12. Про альтернативні джерела енергії : закон України від 20.02.2003 № 555-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
13. Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС про відходи та скасування деяких Директив від 19.11.2008. URL: <https://minjust.gov.ua/files/48484>.
14. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *About currency and currency transactions* (Law No. 2473-VIII, June 21). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19> [in Ukrainian].
2. Mill, J. S. (1848). *Principals of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*. London: John W. Parker, West strand.
3. Riazanova, N. S., Fedosov, V. M. (2020). Energy-information genesis of value. *Finanse of Ukraine*, 1, 99–113. DOI: 10.33763/finukr2020.01.099 [in Ukrainian].
4. Riazanova, N. (2017). *Institute for Financial Accounting of the Information Society: The Essence and Contemporary Development Paradigm*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Marx, K. (1867). *Das Kapital. Kritik der Politischen Oeconomie*. Retrieved from <https://oll.libertyfund.org/titles/das-kapital-kritik-der-politischen-oekonomie-buch-1-1867>.
6. Mochernyi, S. (Ed.). (2000). *Economic Encyclopedia* (Vol. 1). Kyiv: Accademy.

7. International Accounting Standards Committee. (2005). *IAS 32 "Financial Instruments"* (Presentation). Retrieved from <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-32-financial-instruments-presentation/>.

8. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). *On state regulation of mining, production and use of precious metals and precious stones and control over their operations* (Law No. 637/97-BP, November 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

9. Reserve position in the International Monetary Fund. (n. d.). *Ukrainian Legislation*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/ru/25456:11293/sp?sp=:max20&lang=uk> [in Ukrainian].

10. International Monetary Fund. (2020). *Special Drawing Right (SDR)*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/14/51/Special-Drawing-Right-SDR>.

11. European Parliament, EU Council. (2008, May 21). *Directive 2008/50/EC on ambient air quality and cleaner air for Europe*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/term/35998> [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *About alternative energy sources* (Law No. 555-IV, February 20). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15> [in Ukrainian].

13. European Parliament, EU Council. (2008, November 19). *Directive 2008/98/EC on the waste and repeal of certain Directives*. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/files/48484> [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030* (Decree No. 820-p, November 8). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80> [in Ukrainian].